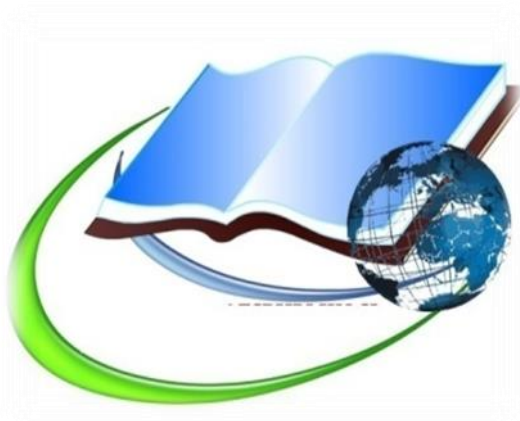

**ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭЛГЕ БИЛИМ БЕРҮҮ
МИНИСТРЛИГИ**

РЕСПУБЛИКАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮ БОРБОРУ

**2021-2022-ОКУУ ЖЫЛЫНДА ЖАЛПЫ ОРТО БИЛИМ
БЕРҮҮЧҮ МЕКТЕПТЕРИНИН 9-11-КЛАСС ОКУУЧУЛАРЫ ҮЧҮН
КЫРГЫЗ ТИЛИ ЖАНА АДАБИЯТЫ ПРЕДМЕТИНЕН
БАСКЫЧТУУ ЖАНА ЖҪЙЫНТЫКТООЧУ ЭКЗАМЕНДЕРИ
БОҮНЧА МАТЕРИАЛДАР ЖАНА МЕТОДИКАЛЫК СУНУШТАР**

ТАШКЕНТ – 2022

Экзамен материалдары жана сунуштар Республикалык билим берүү борбору алдындагы Түркий тилдер боюнча кезексиз Илимий-методикалык кеңешинин 2022-жылы 17-марттагы 1-сандуу токтомунун негизинде талкууланып, бекитилип басмага сунушталган. Жалпы орто билим берүүчү мекемелеринин 9-11-класс окуучулары жыйынтыктоочу мамлекеттик аттестациясын өткөрүү боюнча методикалык сунуштама жана материалдарды коммерциялык максатта көбөйтүрүп таратууга тыюу салынат.

Жалпы орто билим берүүчү мекемелеринин методикалык бирикмелеринде баскычтуу текшерүү экзамендеринин материалдарына 15-20 пайызга чейин өзгөртүүрүүлөр киритүү мүмкүн.

Түзүүчү:

Г.Шерматова – Республикалык билим берүү борборунун методисти.

Пикир берүүчү:

Х.Усманов – Ташкент областы Паркент району 33-мектептин кыргыз тили жана адабияты мугалими.

9-КЛАСС БҮТҮРҮҮЧҮЛӨРҮНҮН ЖЫЙЫНТЫКТООЧУ ЭКЗАМЕНИ БОЮНЧА СУНУШТАМА

Баяндама өткөрүүдө окуучулар тексттин мазмунун кандай түшүнгөндүктөрү, өз пикир жана түшүнүктөрүн чыгармачыл жана өз алдынча түшүндүрө алуулары, жазма кеп тажрыйбасы жана сабаттуулугу сынап көрүлөт. Чыгармачылык баяндаманын көлөмү кеминде 3,5 – 4 бет болушу мүмкүн. Белгиленген убакыт 2 саат (120 минута) болуп, 5 баллдуу системада бааланат.

Чыгармачылык баяндама үчүн эки баа, ошондой эле мазмуну менен сабаттуулугуна (5 \ 5) түрүндө коюлат.

Жазма жумуш төмөнкүдөй баалоо критерийи негизинде бааланат

Баалдар	Мазмуну	Сабаттуулугу
5	<ul style="list-style-type: none"> ✓ баяндаманын планы теманын мазмунун толук өз ичине алса; ✓ баяндама мазмуну тема, планга ылайык келсе; ✓ баяндаманын мазмуну системалуу үзгүлтүксүз түрдө ачып берилсе; ✓ жазма кептин лексикалык байлыгы, сөздөрдү өз ордунда иштетилиши жана синтаксистик сүйлөм түзүлүшүнүн ар түрдүүлүгү менен ажыратылып турса; ✓ баяндамада улуттук жана жалпы инсандык баалуулуктар негизинде накыл сөз, макал жана статистикалык маалыматтардан орундуу пайдаланган жана келтирилген маалыматтар негиздүү болсо; ✓ баяндама адабий тилдин нормаларына амал кылган, теманын мазмуну азыркы доор менен байланышкан, жалпы жыйынтыкталган болсо 	<p>Текст сулуу жазуу менен жазылып, 1 орфографиялык, 1 пунктуациялык каталык болсо, 1 грамматикалык каталыктар болсо, бул 1/1/1 түрүндө белгиленет</p>
4	<ul style="list-style-type: none"> ✓ баяндама планга ылайык, мазмуну толук берилген, бирок кээ бир жерлеринде келтирилген окуя-сүрөттөөлөрдө кемчиликтер болсо; ✓ баяндаманын планы, тексттин мазмуну темага (70 пайызга чейин) туура келсе; ✓ баяндамада улуттук жана жалпы инсандык баалуулуктардын негизинде накыл сөз, макалдардан орундуу пайдаланган, бирок өз алдынча пикирлерди баяндоодо ыраттуулугу бир аз бузулган болсо; 	<p>Бул баяндамада каталардын саны төмөнкүдөй болгондо: 2/2/3; 0/4/3 Бирок грамматикалык каталардын саны – 3, орфографиялык каталардын жалпы саны 2 ден ашпастыгы керек</p>

4	<ul style="list-style-type: none">✓ жазма кептин лексикалык, грамматикалык түзүлүшүн түрдүүчө колдонгон болсо;✓ тексттин мазмунунун түзүлүшү жана туюнтулушу менен ажралып турса;✓ тема адабий тилдин нормаларына амал кылган, жалпы жыйынтыкталган болсо, бирок тексттин мазмунунда темадан	Бул баяндамада каталардын саны төмөнкүдөй болгондо: 2/2/3; 0/4/3 Бирок грамматикалык каталардын саны – 3, орфографиялык каталардын жалпы саны 2 ден ашпастыгы керек
3	<ul style="list-style-type: none">✓ баяндама так жазылган, бирок тексттеги 3-4 фактыларда каталыктар болсо;✓ баяндамада белгиленген темадан четтөөлөр (темага байланышы болбогон маалыматтар) бар болсо;✓ жазган тексттин темага ылайыктуулугу 70 пайыздан кем болгон абалдарда;✓ тексттин пландарында удаалаштык бузулса;✓ жазма кепте лексикалык байлыгы жок, сүйлөм түзүү бир түрдүү болсо;✓ текстте сөздөрдүн орунсуз пайдаланган абалдары болсо	Мында каталар төмөнкүчө: 0/5/7; ¼-7/4; 2/3-6/4; 4/4/4; 3/5/4.
2	<ul style="list-style-type: none">✓ баяндама мазмуну планга жалпы туура келбеген болсо;✓ фактыларда каталыктар көп болсо;✓ тексттин темага ылайыктылуугу 50 пайызды да түзбөгөн болсо;✓ теманын пландарынын берилишинин удаалаштыгы толук бузулган, тема менен план бир бирине туура келбесе;✓ текстте сүйлөмдүн түзүлүшү толук бузулган болсо	Каталардын саны түрдүүчө болушу мүмкүн: –Баяндамада пунктуациялык каталарды канча болушуна карабай, 5 орфографиялык ката болгондо; –8 же андан ашык пунктуациялык каталар болгондо; –Орфографиялык жана пунктуациялык каталар 8, грамматикалык каталар саны – 5 болгондо
1	<ul style="list-style-type: none">✓ Жогоруда көрсөтүлгөн критерийлерден төмөн жазылган текстке коюлат	7 жана андан ашык грамматикалык каталыктар болсо

Эскертүү:

1. Баяндаманы балоодо окуучунун өз алдынча ой- пикирлердин салыштыруу, сүрөттөө усулу, жазма кеп сабаттуулугу, сүйлөмдүн түзүлүшү жеке пикирлеринин орундуу иштелиши, чыгармачылык менен жандашуусуна карап, бир баллга ашырып коюлушу мүмкүн.

2. Эгерде тексттин көлөмү белгиленген беттен 1,5 же 2 эсе ашык болсо, жогоруда көрсөтүлгөн критерийден бирөөгө ашырылат. Бирок «5» коюла турган баяндама «4» коюла турган жазма жумушта каталардын санынын ар биринен (жогоруда белгиленген орфографиялык, пунктуациялык сыяктуу) 1ге, «3» баа коюла турган баяндама 2 ге ашырылат.

3. Тексттин темасы жалпы ачып берилбеген болсо, биринчи баа тикеден-тике канааттандырарлыксыз коюлат.

БАЯНДАМА ҮЧҮН ТЕКСТТЕР: АТА ЖУРТ, АТА-ЭНЕ ЖАНА ЭНЕ ТИЛ

Эне менен эне тил, ата менен Ата Журт бирдей эле ыйык, бирдей эле кудурет-күчкө эгедер улуу түшүнүктөр адам өмүрүндө. Эне тили менен Ата Журтун ардактаган азаматтар эл-журтуна улуу кызматын аябай кылган адамзаттар ошолор!

Ошол үчүн мындай деп айткым келет. Энеден айрылган жетим эмес, эне тилинен айрылган – анык жетим. Атадан айрылган жетим эмес, Ата Журтунан айрылган – анык жетим! Багыбыз тоодой болсун десең, энебиз да болсун, эне тилибиз да болсун! Атабыз да болсун, Ата журтубуз да болсун!

Тил тазалыгы – дил тазалыгы деп туура айтат элибиз. Тилдин булганганы – дилдин да булганганы. Тилдин «ооруганы»– ыймандын ооруганы. Тилдин өлгөнү – ыймандын өлгөнү. Аны өлтүргөн ким? Аны короодо теке сүзүп, талаада бука челип, адырда ат тээп, же сайда сел алып өлтүрбөйт. Аны өзүбүз булгап, өзүбүз оорутабыз, өзүбүз өлтүрөбүз.

Ошол үчүн биз таза бололу, дилибиз таза болсун! Ыйманыбызды дарт чалбасын, адеп-ахлагыбыз өлбөсүн!

Улуу жазуучу Ч.Айтматов айткандай: «Кылымдан кылым өтүп, кыргыз эли жер үстүндө жашап турса, кыргыз тили да жашай берет». Абдан туура, таамай айтылган сөз. Руху, духу, таза кыргыз жашап турса гана, кыргыз тили жашап турмагын эстейли.

1. Текстке карата план түзгүлө.

2. Өз ой-пикирлериңер негизинде баяндама жазгыла.

МЕНИН КИЧИ МЕКЕНИМ

Кушубак жакында күр боюнча эл аралык мелдешке катышуу үчүн чет өлкөдө биринчи ирет болду. Өзү туулуп-өскөн, тоо арасындагы кичинекей Бостон кыштагы алыста калды. Алар Ташкентте болуп, ал жерден самолёт менен учуп жөнөштү.

Мелдеш эки күнгө созулуп, көп балдар менен таанышып достошту. Үчүнчү күнү ал өз достору менен Өзбекстанга жөнөдү. Ташкентке эрте эле жетсем экен деп ашыкты. Анан Ташкентке келгенде да, анын сагынычы таркабады. Эми ал өзү келген районунун борборуна жетсем экен деп шашты.

Буга чейин шашып келген райондун борборунан тез эле кетип, өзүнүн алакандай айылына жетсем деп тиледи. Ошентип Бостонуна Эламан эртеси бешимде келип түштү. Эми гана көңүлү эс алды. Ата-энеси, бир туугандары гана эмес, айылынын тааныш адамдары, тоолору, суулары, чаңдуу жолдору, жайылып жүргөн кой-эчкилери – баары көзүнө ысык көрүндү.

Бардык жакшы жерлерден да жүрөккө жакын жер өзүнүн туулуп-өскөн айылы, өз үйү болорун сизди. Бул кичи Мекенинин мынчалык кымбат жана ыйык экени буга чейин сезилбегенин карасаң...

1. Текстке карата план түзгүлө.

2. Өз ой-пикирлериңер негизинде баяндама жазгыла.

ИБН СИНА (АВИЦЕННА)

Орто Азия элдеринин даанышман илимпозу, ойчулу, дарыгеры жана акыны – Ибн Сина. Ал Бухарада окуп, арап, перс, инди, грек, рим илим-билим, маданиятын терең өздөштүргөн. 17 жашында илимпоз жана дарыгер катары таанылган. Шахтын дарыгери жана вазири болгон. Анын илимдин бардык тармактары боюнча бардык тармактары боюнча жазган 280ден ашуун эмгегинин 160 ка жакыны гана бизге жеткен. «Шыпа китеби», «Нускоо жана насаат китеби», «Илим-билим китеби» аттуу эмгектеринде Аристотелдин философиясын өрчүткөн.

Ибн Синанын философия жана табият боюнча эмгектери көп кылымдардан бери барктуу болгон. Ал медициналык эмгектерди да жазып, анын ысмы Гиппократ менен Галендин катарында турган. Дүйнөгө атагын чыгарган «Дарыгердик илимдин канону» деген эмгеги латынча 30 жолу басылган. Ибн Сина суу, аба аркылуу жугуучу, көрүнбөгөн оору козгогучтар тууралуу гипотезаны Пастерден сегиз кылым мурда айткан. Ал бир нече поэзиялык, прозалык чыгармаларды жараткан.

1. Текстке карата план түзгүлө.

2. Өз ой-пикирлериңер негизинде баяндама жазгыла.

АДАБИЯТ ПРЕДМЕТИНЕН 11-КЛАСС БҮТҮРҮҮЧҮЛӨРҮНҮН ЖЫЙЫНТЫКТООЧУ ЭКЗАМЕНИ БОЮНЧА СУНУШТАМА

Окуучулардын кыргыз тили жана адабияты предметтеринен ээлеген көнүкмө, тажрыйбалары жана компетенттиги анын оозеки кебинин жараянында күзөтүлүшү менен бирге ал жараткан түрдүү текстте да өз көрүнүшүн табат. 11-класстарда кыргыз тили жана адабияты предметинин негизги көрсөткүчү окуучулардын ойлору логикалык ырааттуулукта болушу, өз алдынча туура баяндай алуу тажрыйбасы жана билимдеринин кеңдиги жана дүйнө таанымынын байлыгы, ошондой эле жазма сабаттуулук даражасы менен белгиленет.

Ошого ылайык 11-класстын бүтүрүүчүлөрү кыргыз тили предметинен жыйынтыктоочу аттестацияда дилбаян жазышат. Дилбаян адабий- чыгармачылык жана эркин темаларда жазылат. Окуучулардын жыйынтыктоочу текшерүү дилбаяны аркылуу жазма сабаттуулугун аныктоо менен бирге окуучунун руханий мурасын кеңири пропагандалайт. Сунушталган темалар мектептин методикалык бирикмесинде талкуудан өткөрүлүп, методикалык бирикме жана педагогикалык кеңештин токтому менен бекитип алынат. Бүтүрүүчүлөрдүн кыргыз тили жана адабият предметинен жыйынтыктоочу экзамени боюнча белгиленген темаларды 15 пайызга өзгөртүрүшү мүмкүн. Дилбаян темалары 3 вариантта даярдалды. Ар бир вариантта 3 тема (2 адабий-чыгармачыл, 1 эркин тема) белгиленди. Каалаган бир окуучу тарабынан варианттардан (конверттен) бирөөсүн тандап алат.Тандап алынган конверттеги тексттин темалары окуучуларга окуп берилет, окуучулар ушул темалардан бирин тандашат жана ушул тема доскага жазып коюлат. Дилбаяндын темасы доскага жазылгандан соң тапшырманы аткаруу үчүн 3 саат (180 минута) убакыт берилет. Дилбаян 11- класстарда 3 беттен 5 бетке чейин болушу керек.

Дилбаян үчүн эки баа, б.а.мазмунуна жана сабаттуулугуна (5/5 түрүндө)

БАА	КРИТЕРИЙЛЕР	САБАТТУУЛУГУ
5	<ul style="list-style-type: none">• Дилбаяндын планы теманын мазмунун толук өз ичине алса;• жазма жумуштун мазмуну темасы, планга ылайык келсе;• Дилбаяндын мазмуну системалуу үзгүлтүксүз түрдө ачып берилсе;• жазма кептин лексикалык байлыгы, сөздөрдү өз ордунда иштетилиши жана синтаксистик сүйлөм түзүлүшүнүн ар түрдүүлүгү менен ажыралып турса;• дилбаянда улуттук жана жалпы инсандык баалуулуктар негизинде накыл сөз, макал жана статистикалык маалыматтардан орундуу пайдаланган жана келтирилген маалыматтар негиздүү болсо;• дилбаянда адабий тилдин нормаларына амал кылган, теманын мазмуну азыркы доор менен байланышкан, жалпы жыйынтыкталган болсо	Текст сулуу жазуу менен жазылып, 1 орфографиялык, 1 пунктуациялык каталык болсо, 1 грамматикалык каталыктар болсо, бул 1/1/1 түрүндө белгиленет
4	<ul style="list-style-type: none">• дилбаян планга ылайык, мазмуну толук берилген, бирок кээ бир жерлеринде келтирилген окуя-сүрөттөөлөрдө кемчиликтер болсо;• дилбаяндын планы, тексттин мазмуну темага (70 пайызга чейин) туура келсе;• дилбаянда улуттук жана жалпы инсандык баалуулуктардын негизинде накыл сөз, макалдардан орундуу пайдаланган, бирок өз алдынча пикирлерди баяндоодо ыраттуулугу бир аз бузулган болсо;• жазма кептин лексикалык, грамматикалык түзүлүшүн түрдүүчө колдонгон болсо;• тексттин мазмунунун түзүлүшү жана туюнтулушу менен ажыралып турса;• тема адабий тилдин нормаларына амал кылган, жалпы жыйынтыкталган болсо, бирок тексттин мазмунунда темадан азыраак четке чыгуулар болсо	Бул дилбаянда каталардын саны төмөнкүдөй болгондо: 2/2/3; 0/4/3 Бирок грамматикалык каталардын саны – 3, орфографиялык каталардын жалпы саны 2 ден ашпастыгы керек.
3	<ul style="list-style-type: none">• дилбаян так жазылган, бирок тексттеги 3-4 фактыларда каталыктар болсо;• дилбаянда белгиленген темадан четтөөлөр• (темада байланышы болбогон маалыматтар) бар болсо;• жазган тексттин темага ылайыктуулугу 70 пайыздан кем болгон абалдарда;• тексттин пландарында удаалаштык бузулса;• жазма кепте лексикалык байлыгы жок, сүйлөм түзүү бир түрдүү болсо;• текстте сөздөрдүн орунсуз пайдаланган абалдары болсо	Мында каталар төмөнкүчө: 0/5/7; 1/4-7/4; 2/3-6/4; 4/4/4; 3/5/4.

<p>2</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Дилбаяндын планы теманын мазмунун толук өз ичине алса; • жазма жумуштун мазмуну темага, планга ылайык келсе; • Дилбаяндын мазмуну системалуу үзгүлтүксүз түрдө ачып берилсе; • жазма кептин лексикалык байлыгы, сөздөрдү өз ордунда иштетилиши жана синтаксистик сүйлөм түзүлүшүнүн ар түрдүүлүгү менен ажыралып турса; • дилбаянда улуттук жана жалпы инсандык баалуулуктар негизинде накыл сөз, макал жана статистикалык маалыматтардан орундуу пайдаланган жана келтирилген маалыматтар негиздүү болсо; • дилбаянда адабий тилдин нормаларына амал кылган, теманын мазмуну азыркы доор менен байланышкан, жалпы жыйынтыкталган болсо 	<p>Текст сулуу жазуу менен жазылып, 1 орфографиялык, 1 пунктуациялык каталык болсо, 1 грамматикалык каталыктар болсо, бул 1/1/1 түрүндө белгиленет</p>
<p>1</p>	<ul style="list-style-type: none"> • дилбаян планга ылайык, мазмуну толук берилген, бирок кээ бир жерлеринде келтирилген окуя-сүрөттөөлөрдө кемчиликтер болсо; • дилбаяндын планы, тексттин мазмуну темага (70 пайызга чейин) туура келсе; • дилбаянда улуттук жана жалпы инсандык баалуулуктардын негизинде накыл сөз, макалдардан орундуу пайдаланган, бирок өз алдынча пикирлерди баяндоодо ыраттуулугу бир аз бузулган болсо; • жазма кептин лексикалык, грамматикалык түзүлүшүн түрдүүчө колдонгон болсо; • тексттин мазмунунун түзүлүшү жана туюнтулушу менен ажыралып турса; • тема адабий тилдин нормаларына амал кылган, жалпы жыйынтыкталган болсо, бирок тексттин мазмунунда темадан азыраак четке чыгуулар болсо 	<p>Бул дилбаянда каталардын саны төмөнкүдөй болгондо: 2/2/3; 0/4/3 Бирок грамматикалык каталардын саны – 3, орфографиялык каталардын жалпы саны 2 ден ашпастыгы керек.</p>

**АДАБИЯТ ПРЕДМЕТИНЕН 11-КЛАСС БҮТҮРҮҮЧҮЛӨРҮНҮН
ЖҢЙЫНТЫКТООЧУ ЭКЗАМЕНИ ҮЧҮН ТӨМӨНДӨГҮ ТЕМАЛАР
БЕЛГИЛЕНДИ:**

1-ВАРИАНТ

2022-жыл "Инсан кадыр-баркын көтөрүү жана жигердүү маале жылы".

1. Баатырдык эрдиктер жана аялдык назиктик (К.Тыныстановдун «Жаңыл Мырза» поэмасы боюнча)
2. Жаштар – коррупсиясыз келечектин колдоочусу.

2-ВАРИАНТ

1. «Манас эпосу – кыргыз элинин улуу мурасы».
2. Ч. Айтматовдун «Гүлсарат» повестиндеги Танабайдын адам болуу үчүн күрөшү.
3. Окуган китебим мага кандай таасир калтырды?

3-ВАРИАНТ

1. «Арыба, Ак кеме, мен келдим!» (Ч.Айтматовдун «Ак кеме» повестиндеги ахлактар).
3. Ата Мекенди коргоо темасы Ж. Бөкөнбаевдин поэзиясында.
2. Айылды көтөрүү– жалпы мамлекетти көтөрүү.